

ЗА ЕДНА БЪЛГАРСКА ТРАДИЦИЯ ОТ РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ, СЪХРАНИЛА СЕ ДО ХХ ВЕК

Николай Хрисимов

ONE BULGARIAN TRADITION FROM THE EARLY MIDDLE AGES PRESERVED BY THE 20TH CENTURY

Nikolay Hrissimov

Abstract: *The article presents and analyses an old Bulgarian tradition which has its roots in the Early Middle Ages and kept itself up until the 20th century. The essence of the tradition is giving (granting) one's own child to another family for upbringing (adoption). The name of this tradition has changed through the ages – in the Early Middle Ages it was called izgoystvo, in 11th–12th century – harizvane, and in traditional Bulgarian culture this child was called hraneniche.*

The main aim of parents of the given child through this act was to ensure its survival and existence, despite it being part of someone else's household.

Key words: *Early Medieval Bulgaria, childhood, surviving, poverty, adoption.*

Оцеляването на отделния човешки индивид в миналото, особено в младенческата му възраст, е процес, изпълнен с мъки и лишения за околните, чиято единствена цел е продължаването на рода. За времето преди съвременната ни епоха, когато все още не са открити нито антибиотиците, нито антисептиците или ваксините, съхраняването и опазването на живота на новородените и децата са били проблеми от първостепенна важност пред отделното семейство и обществото като цяло. Сред тези проблеми на оцеляването (на малки и големи) на първо място изпъква този с изхранването, а наборът от хранителни продукти, с които разполагат по това време, е твърде ограничен [вж. напр. Хрисимов, Н. 2012; Hrissimov, N. 2017]. Именно на проблемите с оцеляването – от една страна, и на изхранването – от друга, е посветен настоящият кратък текст. Заедно с това, преминавайки през времето, но съхранявайки се, само сменяйки името си, но не и характера, ще бъде представен един древен „ричуал“ на оцеляването, какъвто се явява „продаването“ или предаването на собствено дете за отглеждане (осиновяване) от друго семейство.

Най-ранни сведения за съществуването на подобна практика у ранносредновековните българи се открива в т.нар. „Предисловие към покаянието“, наскоро идентифициран текст от ранните години след покръстването [Калоянов, А. 2007, с. 32; приложение 2, с. 299]. Този текст отдавна е в научно обращение

сред руските слависти и в средите им е пример за съчинение, свързано с ранните години след покръстването на Рус [Вж. **Калоянов, А.** 2007, с. 32–33 и приведените там примери]. А. Калоянов посредством откриването на съвпадения на фрази с други текстове, отнасящи се към българското Ранно средновековие и времето непосредствено след покръстването, отнася „Предисловие към покаянието“ към този най-ранен български книжовен пласт. Добър пример за промените, настъпили в текста вследствие утвърждаването на християнството сред адресатите, за които е писан текстът е засвидетелстван в по-късна негова редакция, чийто препис е съхранен в Паисиевия сборник от XIV в. Там са нанесени предимно стилистични поправки, но се забелязват и три сериозни разлики от първоизточника, които показват смекчаване на строгите изисквания в сравнение с времето веднага след покръстването. Съкратен е пасажът, отнасящ се за изгойство, и е добавен нов край, базиран на „Слово за душевната полза“ на Петър Черноризец. Тази вставка на част от произведение на Петър Черноризец отнася споменатата редакция към времето след средата на X в., когато твори въпросният автор, а това показва и по-смекченият тон. Въпросните промени в текста показват кой от двата текста е първоизточникът и към кое време трябва да бъде отнесена появата му [**Калоянов, А.** 2007, с. 33–34]. Именно споменатото изгойство представлява интерес за разглеждания проблем. По този начин се е означавала продажбата на собствените деца – действие, силно осъждано от ранните християнски творци в България.

И дори да се усъмним в принадлежността на този текст към творчеството на първостроителите на църковния живот в Първото българско царство и оттам и в наличието на практиката на продажба на деца през периода на територията на ранносредновековна България, то в малко по-късно време има красноречиви доказателства за съществуването му.

В старобългарска приписка от XI–XII в. става дума точно за това. Тя е направена върху страница на богато украсено изборно евангелие (апракос) на гръцки език, известно като Cod. Vatic. gr. 353 [**Дуйчев, И.** 1972, с. 210]. Първооткривателят на ръкописа Р. Девреес предполага, че първоначално книгата е принадлежала на „цариградската църква“ заради богатата украса, като създаването ѝ се отнася към IX–X в. [**Дуйчев, И.** 1972, с. 210]. През XI–XII в. ръкописът вече със сигурност се е намирал в българска среда и в български ръце, за което говори споменатата приписка, написана на кирилица, на простонароден български език. Тя се намира на л. 37', в долния край на вътрешната колона [**Дуйчев, И.** 1972, с. 210]. За съжаление, текстът на приписката не е анализиран от специалисти филолози и по тази причина не може да се каже събитие от коя част на територията на средновековна България той отразява.

Самият текст на приписката представлява „спогодбен акт“ между неизвестен по име поп (вероятно той е този, който я е написал) и жена, глава на

семејство, на име Добрина, която му „харизва“ детето си, като полът му не е споменат. Текстът гласи [Дуйчев, И. 1972, с. 211; Manuscript - Vat.gr.353]:

1	
2	ⲛ ⲁⲗⲗ ⲉ ⲃⲱⲃⲣⲏⲛⲁ
3	ⲕⲁⲣⲓⲛⲁⲕⲁⲕⲁ ⲉ ⲃⲉⲧⲉⲗ
4	ⲧⲉⲥⲓ ⲛⲓ : ⲛⲱⲛⲓⲃ ⲁⲛⲓⲛⲱ
5	ⲛⲏⲉⲗ : ⲛⲁ ⲃⲱⲃⲣⲏ
6	ⲉⲧⲓ . ⲃⲏⲗⲗ : ⲃⲣⲁⲗⲗ
7	ⲗⲱⲃⲱ ⲛⲏⲉⲱ ⲛⲓ
8	ⲗⲉⲧⲉⲕⲁ : ⲛⲏⲓⲥ
9	ⲱ ⲃⲉⲧⲉ ⲗⲏ ⲛⲏ
10	ⲱ ⲣⲱⲃⲁ - ⲛⲱⲛⲱⲗⲏ
11	ⲛ ⲱ ⲧⲱⲗⲏⲱ . ⲗⲁ
12	ⲉⲗⲉ ⲗⲏⲥⲱⲥⲱⲥ : --
13	ⲗⲁⲗⲉ ⲱⲧⲏⲱⲃ
14	ⲁⲣⲗⲉⲧⲁ ⲧⲱⲛⲏ
15	ⲗⲁ ⲗⲏⲓ : ⲉ ⲱ . ⲗ-
16	ⲛⲗⲁⲧⲏⲁ : ⲃⲗⲃ-
17	ⲛ : ⲉ : ⲗⲉⲛⲉⲧⲏⲁ -
18	ⲛⲥⲏⲓⲛⲓⲥⲱⲥ ⲛ
	<i>Аз, Добрина, харизвах детето то си : на попа ?) нива : на „Добри гости“ близо до Драж- ловата нива. (Да) не спори никой от децата ми, нито от рода с попа и за това, което му е [хари] за. Защото ???? той [хари-] за ми също 7 л(акти) платно памучно и 5 (лакти) ленено и 3 кълба (мери, крини) пшеница¹</i>

Явно, в Българското средновековие съществува практиката на „харизване“ на деца, което явно не е нищо друго, а споменатото вече изгойство.

Една майка, за да стигне до решението да „хариже“ на някого своя рожба, трябва да се е намирала в голяма безизходица. Че това наистина е така, говори не само материалното изражение на „харизването“, чиито размери не са никак големи, но и моментът от текста, в който се казва: „...И никой от децата ми,

¹ Текст по И. Дуйчев с корекции на автора и гл. ас. д-р А. Николова на база онлайн публикацията на ръкописа на сайта на Ватиканската апостолическа библиотека – https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.353

Букви, които не се виждат на дигиталното копие, но ги е видял Дуйчев, са отбелязани в жълто, със синьо – тези, които Дуйчев е пропуснал.

Сивите – само предположително четене, тиренцата – има буква, няма предположение каква е, сиво тиренце – може би е имало буква.

нито пък от рода ми да не спори с попа...“. Отчитайки факта, че се споменава като глава на семейството, явно жената е вдовица и е останала сама да се грижи за семейството си. И ако тази жена имаше само това дете, едва ли би се съгласила на подобна „делка“. Видно е, че привързаността към рожбата е голяма, и за да няма връщане назад, т. е. да няма отмяна на споразумението, вероятно, попът е предложил добавянето и на тази клауза, защото след отминаване на тежките за семейството дни, то вероятно е щяло да направи опит да си върне отгетия му член, както сигурно се е случвало неведнъж преди това.

Ив. Дуйчев отбелязва, че актът на „харизване“ на деца е добре известен както от османския период, така чак до ново време, но в случая, поради получаването на материални придобивки срещу даряването на детето, това е придобило по-скоро характер на сделка [Дуйчев, И. 1972, с. 213].

В традиционната българска култура такова дете, преотстъпено да се отгледа от друг, се нарича „хранениче“ [Маринов, Д. 1995, с. 123]. Според теренните записи на Д. Маринов семейство си вземало такова дете, след като няколко години е било бездетно или децата им са умирали [Маринов, Д. 1995, с. 123]. Пак според неговите записи и наблюдения обикновено даване на дете от едно семейство в друго ставало само вътре в задругата и по голямо изключение извън нея [Маринов, Д. 1995, с. 125]. При предаването детето трябвало да бъде в кърмаческа възраст, за да не помни истинските си родители [Маринов, Д. 1995, с. 124–125]. Важно условие това дете да бъде дадено е майка му, или по изключение баща му, да са умрели [Маринов, Д. 1995, с. 124, 126]. Но най-важното условие детето да бъде дадено е съответното семейство, от което ще излезе то, да е изпаднало в крайна бедност и да не можело да се изхранва. Както казва за последното един от интервюираните от Д. Маринов старци: *„Ако някой даде детето си, онъ го дава от нужда, а не от кефъ, а на поголема нужда има ли от тая: да умре детето от гладъ“* [Маринов, Д. 1995, с. 125]. А конкретно за случаи на осиновяване на дете извън задругата един от информаторите казва: *„Таково нещо казватъ, че е ставало, ама отъ сиромашия. Господъ ги наспорилъ некому като белия лукъ на све момичета, а и нема съсь що да ги нарани и облече, и наместо да ги гледа голи, боси, гладни, дава нъкое отъ ныхъ...“* [Маринов, Д. 1995, с. 126]. Давайки това дете за отглеждане от друго семейство, собственото му семейство му осигурява бъдеще. Предвид неуказването пола на „харизаното“ на попа дете и твърде многото съвпадения с практиката на храненичеството в българската народна култура, може да се предположи, че то също е било момиче и в кърмаческа възраст².

Според част от интервюираните от Д. Маринов при предаване на детето, от страна на приемащите го се дава един вид откуп затова, че то е отгледано и

² Подобни са и разказите за тази практика сред българското население в Североизточна България, преселници от Кюстендилското Краище. Традицията е била жива и се е практикувала и през 50-те години на ХХ в. – Наблюдения на автора.

отхранено от родното му семейство, тъй като то се дава от бедност [Маринов, Д. 1995, с. 127]. Тази характеристика на храненичеството директно кореспондира с описания в приписката „спогодбен акт“, където срещу „харизаното“ дете, неговото семейство получава определен материален „откуп“. От своя страна, охарактеризирането на изгойството като „продажба на своя челяд“³ директно покрива като характеристика описаните явления, случили се в различно време по българските етнически територии.

Посочените примери от народната култура добре илюстрират принципите на този обичай и е видно, че „спогодбеният акт“, осъществен между Добриня и неизвестния по име поп, не е нищо по-различно от описаната по етнографски данни представа за хранениче, като основната цел на кръвните родители на детето е да осигурят оцеляването и съществуването му, па макар и вече под чужд покрив. Съхранилото се посредством приписката в това изборно евангелие сведение за „харизване“ дава добра опорна точка да се твърди, че практиката е много стара – още от езически времена – и само с времето е променяла името си. И понякога, непознавайки местните обичаи, църковните наставници на новопокръстените българи ги обвиняват несправедливо за практики, целящи запазването на живота на рожбите им.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори

Дуйчев, И. 1972 – Иван Дуйчев. Български спогодбен акт от епохата на византийското владичество. – В: Дуйчев, И. Българско средновековие. София, 1972, 209–215. [Ivan Duychev. Balgarski spogodben akt ot epochata na vizantiyskoto vladichestvo. – V: Duychev, I. Balgarsko srednovekovie. Sofia, 1972, 209–215.]

Manuscript – Vat.gr.353 – <https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.353> [посетено на 20.10.2018 г.]

Публикации

Дуйчев, И. 1972 – Иван Дуйчев. Български спогодбен акт от епохата на византийското владичество. – В: Дуйчев, И. Българско средновековие. София, 1972, с. 209–215. [Ivan Duychev. Balgarski spogodben akt ot epochata na vizantiyskoto vladichestvo. – V: Duychev, I. Balgarsko srednovekovie. Sofia, 1972, 209–215.]

Калоянов, А. 2007. – А. Калоянов. Славянската православна цивилизация. Началото: 28 март 894 г. Плиска. В. Търново, 2007. [A. Kaloyanov. Slavyanskata pravoslavna tsivilizatsia. Nachaloto: 28 mart 894 g. Pliska. V. Tarnovo, 2007.]

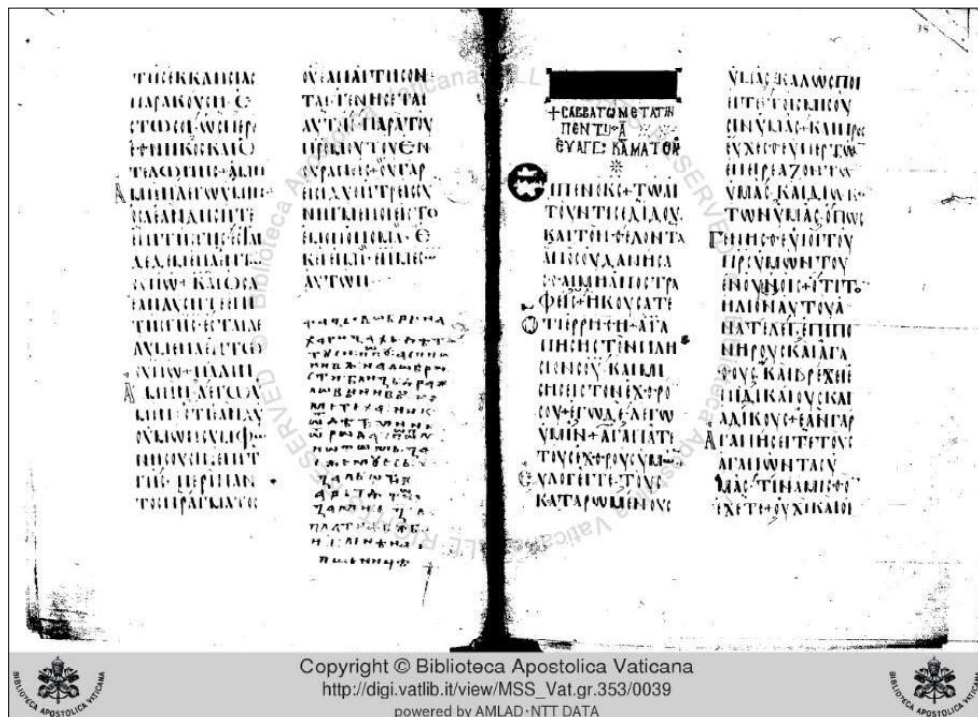
Маринов, Д. 1995. – Димитър Маринов. Българско обичайно право. София. [Dimitar Marinov. Balgarsko obichayno pravo. Sofia.]

³ **Калоянов, А.** 2007, с. 32. Странно как този момент на съвпадение в характеристиките на етнографски засвидетелстваната практика на храненичеството и изгойството е убягнала от погледа на автора фолклорист, а това е пряко доказателство за твърденията му.

Хрисимов, Н. 2012. – Николай Хрисимов. Храната в Първото българско царство. – В: Стандарти на всекидневието през Средновековието и Новото време. Сборник с материали от Първа и Втора научни кръгли маси. В. Търново, 2012, 201–232. [Nikolai Hrissimov. Hranata v Parvoto balgarsko tsarstvo. – V: Standarti na vsekidneviето i Novoto vreme. Sbornik s materiali ot Parva i Vtora nauchni kragli masi. V. Tarnovo, 2012, 201–232.]

Hrissimov, N. 2017. – Nikolai Hrissimov. Food of Plant Origin in the Life of Early Medieval Bulgarians (End of 7th – Beginning of 11th Century). – Studia Ceranea, vol. 7, 2017, 59–77.

ПРИЛОЖЕНИЕ

ҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
ХҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
ТҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
ННВҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
СТҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
ЛШВҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
МҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
ШҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
ШҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
НШТШШШШШШШШШШ
ТҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠҠ
ҚАЛШШШШШШШШШШШ
ҚАЛШШШШШШШШШШШ
ҚАЛШШШШШШШШШШШ
ПЛАТШШШШШШШШШШШ
НШШШШШШШШШШШШ
ПШШШШШШШШШШШ